

שיקום המושבות החקלאיות היהודיות בדרום אוקראינה

אחרי ההרס שגרמו גייסות מאכנו ופטליורה למושבות החקלאיות היהודיות בדרום-אוקראינה נמשך תהליך החורבן, בגלל הבצורת הקשה של שנת 1921. רוב שטחי אוקראינה, מחוץ לפלך צ'רניגוב והסביבה הקרובה לו לא קצרו אותה שנה ולא אספו מהגורן אף גרעין ולא היה כל מרעה לבקר ולצאן. בכפרים ובערים מתו מרעב המוני אנשים, בייחוד בפלך חרסון.

במושבות החקלאיות היהודיות אכלו שרידי הבקר את הקש שבו היו מכוסים גגות הבתים ומבתים רבים נמכרו גם עצי-הגג תמורת שקי קמת. בהתחלת הקיץ של שנת 1922 ראיתי מאות רכבות משא מלאות איכרים על מטלטליהם, שבאו לפלך צ'רניגוב להחליף שם את המטלטלים בקמח או גרעיני-חטה, להחיות את נפש ביתם. ביניהם היו גם חקלאים יהודים מהמושבות שעוד נשארו להם חפצים בעלי-ערך. בין הסובלים חרפת רעב היו כל המושבות היהודיות בפלך חרסון: דוברויה, נובורפולטאבקה, יפה-נהר, נהר-טוב, רומאנובקה, פוברובי-קוט, שדה-מנוחה הגדולה, שדה-מנוחה הקטנה, ליבוזו וזובור-פריסלאב, כ-2500 משפחות.

האסון במושבות היהודיות החרף עוד יותר, כי אחרי המהפכה הפסיקו השלטונות ברוסיה את פעולת יק"א שמרכזה היה בצרפת, ואנשי החברה, שניהלו קודם את הפעולה במושבות היו מחוסרי-אונים, בעיקר משום שהיו חשודים על קשרים עם חברות-חוץ. חלק מהחקלאים ניסו לעזוב את המושבות אבל לא היה לאן ללכת. בערים שררו חוסר-עבודה ורעב. במצב טראגי זה הופיעה בקיץ 1922 חברת "אורט" כמושיע. תפקידה של חברת "אורט" ברוסיה, ובעיקר בערי אוקראינה, היה ללמד את הנוער היהודי מלאכה. למטרה זו הקימה בתי-ספר טכניים עם בתי-מלאכה לילדים בגיל 13—14. חברת "אורט" המשיכה בפעולתה ברוסיה גם אחרי המהפכה אלא שבראש הפעולה בבתי-הספר ובבתי-המלאכה העמידו השלטונות קומוניסטים יהודים. מרכז החברה נמצא אז בברלין.

המחלקה החקלאית של חברת "אורט" הקימה את המרכז שלה בבירת אוקראינה בעיר חארקוב ומרכז פעולתה במושבות היהודיות היה בניקולאיב, שהפכה לעיר הפלך במקום חרסון. בראש המחלקה לעזרה למושבות בניקול-איב העמידו השלטונות את אלימלך ארש, מי שהיה קומוניסט והוצא משורות

המפלגה בגלל נטיות לאומיות. זה היה אדם נבון, בעל לב יהודי חם. חבר הנהלה אחר היה קומוניסט בשם שמולביץ, בן המושבה יפה-נהר, שהיה מבקר בישיבות שנערכו פעם בחודש ולעתים גם במושבות היה עוזר לנו, ופעמים רבות חילץ אותנו מהלשנה על הטפה לציונות. היה עוד חבר הנהלה מסור בלב ונפש מר שומאכר, שהיה פעיל בציבור היהודי בניקולאיב. אני הייתי האגרונום של החברה לפעולה במושבות ועלי, יחד עם חברי ההנהלה, הוטל התפקיד של שיקום המושבות. בתפקידי פאגרונום הייתי מבקר רבות במושבות, עובר ממושבה למושבה ואחר הביקורים בסוף כל חודש חוזר למרכז בניקולאיב, שם היינו מקיימים ישיבות והתייעצויות עם חברי ההנהלה. מצוייד באמצעים והחלטות הייתי חוזר שוב למושבות לכל החודש.

אחד הפעילים במרכז בחארקוב היה גולדה, מי שהיה לפני זה בארץ בקבוצת כינרת; על "כתם" זה בעברו נודע לי רק כשבאתי ב־1927 ארצה וביקרתי בקבוצת כינרת. אז נודע לי מפי בן-ציון ישראלי ז"ל על עברו.

הפעולה הראשונה בסוף קיץ 1922, היתה — לספק זרעים לזריעת הסתו. המתיישבים התארגנו מחדש על-ידי "קופות המלווה" שהיו קיימות במשך שנות פעולתה של חברת יק"א ובעזרתן הוכנו השדות לזריעת-הסתו. בהתאם לשטחים המוכנים חולקו הזרעים שהגיעו מרומניה בהקפה, על מנת שבעלי השדות ישלמו את מחירם דרך "קופות המלווה", לכשירחיב.

חברת "אורט" מברלין שלחה קודם-כל את האמצעים הדרושים לרכישת הסוסים — סוס למשפחה ולעתים גם סוס אחד לשתי משפחות (לכל משק היה דרוש זוג סוסים) אחריהם הגיעו האמצעים לרכישת הפרות, זרעים של החיטה הקיצית, השעורה והתירס.

בגלל חוסר ידיעה בחקלאות ומתוך רצון לעזור מהר, נשלחו מברלין בלי התייעצות איתנו המון זרעים לירקות, מכשירים לגן-ירק, וגם מכונות יד לקילוף התירס, שאף פעם לא נוצלו, או שנוצלו מעט מאד.

בגמר עונת הזריעה האביבית הגיע התור לתיקון גגות הבתים, כלומר — להתקנת העצים עד שיורידו את יבול התבואה מהשדות וינצלו את הקש אחרי הדיש לכיסוי הגגות. שוב סודרו רשימות וחברת "אורט" הזמינה את העצים שהגיעו למושבות בזמן, לפני התחלת הקציר.

אחרי הפעולות הדחופות הראשונות התפנינו לשיפור המצב במושבות. לכל המושבות הקרובות לנהרות ומקורות מים אחרים הומצאו משאבות-מים בולגאריות להשקאת גני-ירק. סודרו גני-ירק מסחריים, שעובדו על-ידי קואופר-אטיבים שחבריהם היו אנשי-המושבות, כן חודשו פעולות המגבינות בהן הכינו גבינה צהובה ששווקה בערים הגדולות. מצבם הכלכלי של חקלאי המושבות התחיל להשתפר. אחת הפעולות החשובות היתה לקרב את החקלאים לאדמותיהם

המרוחקות. מספר המשפחות במושבה הגיע ל-400, הישוב היה מרוכז והאדמות השתרעו עד למרחק של 18—20 קילומטר. מהבתים. מסיבה זו נאלצו החקלאים בתקופות העיבוד והזריעה להימצא שבועות בשדות המרוחקים וללון שם, ורק לשבת היו חוזרים הביתה. הקושי העיקרי היה בהובלת התבואות והשחת מהשדות המרוחקים לגרנות שבחצרות, שנמשכה כמה שבועות. בגמר ההובלה נגשו לדייש ואחרי-כן סדרו מחדש את ערימות הקש בצורת בניינים גבוהים בעלי גגות משופעים.

בהתייעצות עם ועדי החקלאים הוחלט לחלק את היישוב במושבות הגדולות לשנים; לחלק את האדמות מחדש ולהקים נקודת יישוב חדשה לחצי מספר החקלאים, שיסכימו לבנות מחדש את הבתים ובנייני-המשק במרכז אדמותיהם. לפי המלצתנו הסכימה חברת „אורט“ להמציא את חומרי-הבנין והאמצעים להקמת נקודות היישוב החדשות. תוקנו בארות ונחפרו בארות חדשות. תיכננו תכניות ונעשתה חלוקת קרקעות מחדש כדי שחלק מאדמות העיבוד תהיינה קרובות לנקודה הישנה וחלק תהיינה מרוכזות סביב הנקודה החדשה. אחרי שנתיים של פעולה פוריה ויעילה של חברת „אורט“ שהספיקה לשפר בהרבה את מצב החקלאים במושבות, הפסיקה החברה באביב 1924 את פעולתה הזמנית, ומסרה אותה שוב לאנשי פעולת האגרו-ג'וינט שאורגנו מחדש. בשנת 1924 התחילו להופיע בדרום-אוקראינה ובחצי-האי קרים משלחות מטעם הג'וינט האמריקאי שהתעניינו בהתיישבות חקלאית של יהודים מהערים ברוסיה.

מצב היהודים שעסקו בערים ובעיירות במסחר היה קשה מאד. למשרד „אורט“ בניקולאיב היו מגיעים מזמן לזמן באי-כח קבוצות יהודים מהערים אשר ביקשו שיעזרו להם לעבור לחקלאות ועל ידי כך להבטיח לחם למשפחותיהם. אדמות טובות ופוריות שנשארו אחרי הפקעתן מרשות בעלי האחוזות הגדולות באוקראינה ובקרים הצפונית, היו למכביר. גם הבניינים שנשארו באחוזות אלו יכלו לשמש בזמן הראשון לדיור לאדם ולבהמה ואפשר היה להביא תיכף, בלי הכנות רבות, את המתיישבים החדשים שישתכנו ויעבדו בזמן הראשון כקולקטיב עד שיבנו להם בתים פרטיים על נחלותיהם אחרי שהאדמה תחולק ותכניות-היישובים תהיינה מוכנות.

עוד קודם לכן, היו נאלצים אנשי „אורט“ לעזור לקבוצות יהודים פה ושם להתיישב על קרקע, אבל פעולה זו נשאה אופי מיקרי, כי היא לא נכללה בתוכניות פעולתה החקלאית של חברת „אורט“, שהיתה זמנית.

הכוחה לעסקנים האמריקאים של הג'וינט שההתיישבות החקלאית בקרים אפשרית וכדאית — שימשו משקי ההכשרה של „החלוץ“ שנוסדו בקרים על ידי מרכז „החלוץ“ בשנים 1922 — 1923 ו-1924: „תל-חי“, „מעיינ“ ו„משמר“ שעמדו על רמה מיקצועית והיו רנטאביליים, הודות לאירגונם

ולמסירות חבריהם — חברי „החלוץ“, שעבדו בלי ליאות מבלי לקבל מהמשק כל תמורה מחוץ להוצאות המינימליות לקיומם. הגדול במשקי ההכשרה — „תל-חי“, שטחו היה 20,000 דונם — פיתח גם ענף גידול זרעים יחד עם קבוצת „הזרע“ האוקראינית, והוא שהשביח עליידי סלקציה והנחיל למשק החקלאי בקרים את החיטה „קואופרטורקה“ ואת החציר הסודני.

באביב 1925 נעשתה התחלה של התיישבות חדשה בקרים ובאוקראינה על-ידי האגרו-ג'וינט; נוסדו עשרות נקודות חדשות — בקרים בסביבת משקי „החלוץ“, ובאוקראינה בקרבת המושבות הקיימות, ואלה שימשו מנוף להתיישבות יותר רחבה בשנת 1926.

בחורף 1925—1926 נבחרה בקרים ועדה מיוחדת שהורכבה משלושה אגרו-נומים, בא-כוח הממשלה, בא-כוח ה„געז-ערד“ ששיתף פעולה עם ה„אגרו-ג'וינט“ וכותב הטורים האלה כבא-כוח ה„אגרו-ג'וינט“ שצריך היה להוציא לפועל את ההתיישבות למעשה. נבחר שטח פחות או יותר מרוכז, של 70,000 דיסיאטינות (770,000 דונם). השטח אושר אחרי מאבק קשה ובהתנגדות נמרצת של הממשל הקרימאי-הטטרי. בא-כוח היבסקציה, ה. מרז'ין, לא התערב. כשהסברתי לו שבחרתי בשטח מרוכז כדי להגביר את כושר ההגנה של הנקודות במקרה של פוגרומים, ענה לי מרז'ין שזוהי פוליטיקה ציונית: בכל זאת לא העיז לעמוד לצד הטאטארי שדרש את פיזור הנקודות ההתיישבותיות. באביב 1926 עלו מאות מתיישבים יהודים על הקרקע. כל משפחה קיבלה 30 דיסיאטינות (330 דונם אדמה) לפלחה ונוסף לזה מגרש רחב-ידיים המתאים למשק מעורב. בקרים הוקמו בתים מאבן לבנה רכה (דוגמת האיטונג), שהוזמנה בסתיו 1925 והיתה מוכנה לאביב 1926.

באמצע הפעולה הזו נאסרתי ונשלחתי לסיביר. אין בידי די חומר לכתוב על המשך מפעל ההתיישבות בקרים.

אנ' ב. גורשטיין (ת"א)